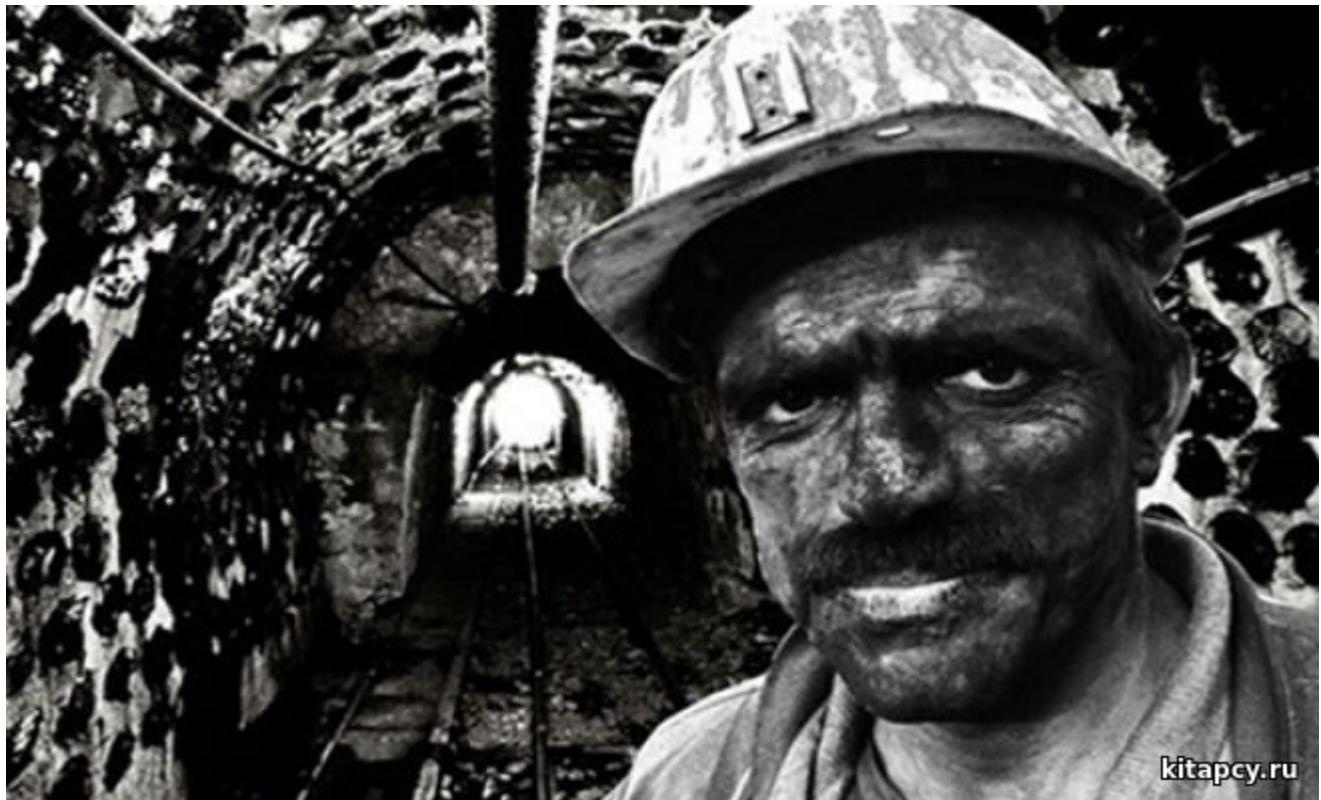

Çuň gazmaly bolýas

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 25 января, 2025

Çuň gazmaly bolýas ÇUŇ GAZMALY BOLÝAS

kitapcy.ru

1840-nyj ýylda ilkinji gezek edara-şereket derejesinde magdan känine inildi.

1867-nji ýylda döwlet düzgünnama çykaryp, iş tertibini kesgitledi.

Şunça ýyllyk praktiki tejribäniň bardygyna garamazdan häli-häzirlerem nämüçin magdan ölümçilikleri bolýar?

Gürrüni uzatmazlyk üçin Osmanlyny bir ýana goýup, diñe respublika döwrüni ýazaýyn:

Magdan önümçiliği mukaddeslik derejesindedi. Mysal üçin, 1920-nji ýylda çykarylan kararnama magdan işcisini harby gullukdan boşatdy. Şondan bir ýyl soñ çykarylan kanun arkalu işçileriň ýasaýyş-durmuş şertleri gowulandyryldy. Mejburý zähmet ýatyryldy. 18 ýasa ýetmedikleriň magdan känlerinde işledilmegi gadagan edildi. Kesellän we heläkçilik bolan ýagdaýynda çykarylýan çykdajylaryň, iş bilen baglanyşykly ölümleriň öweztöleginiň iş beriji tarapyndan tölenmegini ýola goýuldy.

1923-nji ýylda Amele birligi (Magdan işçileri birleşigi) guruldy. Saýlama-saýlanma hukugy üçin salgytdan boşadylyp, işçileriň mejlisiň düzümine kabul edilmegi gazanyldy. Yöne şuňa meňzeş we zähmet rugsady (otpuska) ýaly oňyn kararlaryň hemmesi-de işçileriň guramaçykly we netijeli göreşi netijesinde amala aşmady. Täze režim näme berse, şoň bilenem kanagat edildi.

Eýse respublika bu babatda näme sebäpli güýcli sindikatlary gurmak ýaly öñdebaryjy ädimleri ätmedi? Käbirleri Azat-edijilik urşuna ýeterlik goldawy bermedik Stambuldaky we Izmirdäki sindikatlara Atatürküň sowuk garandygyny tutaryk görkezjek bolýar. Bu biraz çagalaç düşündiriş bolýar... Munuň tutaryklaryndan biri goňşy SSSR-di.

Lenin ýaragly güýçlerden sindikatlara çenli ähli ugurlar bilen buržuaz häkimiyetleri ýykyp, Halkara Sowet Sosialistik respublikasyny gurmak üçin halkara kommunistik guramany döretti: Komintern...

Komintern 1928-nji ýyla çenli halkara gatnaşyklarda oňşukly syýasaty ýöretti. Emma... şol ýylajnsoň dünýäre täze rewolýusiýalar tolkunyna garaşylyp (1929-nji ýıldaky maliye krizisi munuň iň aýdyň mysalydy), kapitalistik ýurtlardaky kommunist partiýalary (sosial-demokrat bolsa-da) partiýalara we häkimiyetlere garşı goreşe çagyrdy!

Komintern gödek taryhy ýalňyşlyk goýberdi, munuň özi Ýewropanyň Italiýa, Germaniýa, Portugaliýa, Ispaniýa, Awstriýa ýaly ýurtlarynda faşistleriň häkimiyet başyna gelmegine ýol açdy. 1930-1931-nji ýyllarda Latyn Amerikanyň 10 ýurdunda harby döwlet agdarlyşygy bolup geçdi.

A Türkiye? Otuznyjy ýyllara beýle perspektiwa bilen seredemzok. Meselem, ykdysady görkezijiler pese düşmäge başlady: 1929-nji ýilda daşarky söwdadaky boşluk rekord derejä yetdi.

Respublika senagatyň ösmegindeñ (we daşarky bosgunlardan gelen 771 müň adam bilen) sany mazaly artan işçiler synpyndan ynjalyksyzlanyp başlady. Meselem, toplanan güýji ikä bölmek üçin işine has ezber işçileri «memur» (ışgär) statusyna aldy.

Atatürk we İnönü 1929-nji ýilda kommunistlere garşı gazaply çykyşlar etdi. Şol ýyl Türkiýäniň Kommunistik partiýasyna garşı açylan derñew işinde agyr jezalar kabul edildi. Jenaýat kodeksiniň 141-nji, 142-nji maddalaryna goşmaxa üýtgeşmeler girizildi. Köki ýerleşen şäherinden daşda bolan guramalardyr

partiýalar bilen gatnaşygy gadagan edýän 143-nji madda güýje girdi.

1930-nyj ýylda «Serbest fyrka» («Erkin fraksiýa») guruldy, İçeri işler ministri Şükrü Kaýa-da «sosialistik partiýa» gurjak boldy, rugsat berilmeli. Diñe «tüpeň kommunistleriň» synpsyz jebisleşen Türkiýäni öñe tutýan “Kadro” žurnalynyň işine rugsat berildi...

Şol bir wagtyň özünde HRP (CHP) nyşanyndaky dört okuna halkçylyk we rewolýusionerlik prinsiplerini goşdy. «Halk öýleri» guruldy.

Bularyň hemmesi režimi goramak maksady bilen edilipdi...

Işçiler synpy bu etapdan «paýyny» aldy. «Iş hakyndaky kanunt» mejlisden on ýyl geçenoň 1936-nyj ýylda çykdy. Özem täze kanunda sindikat gurmak, iş taşlaýış etmek gadagandy!

Komintern ýalňyşyna düşünip, 1935-nji ýylda communistlere milli frontuň içinde ýer almagyny ündese-de, iş işden geçipdi. İkinji jahan urşy turdy.

«Sowuk uruş» döwründe-de sindikatlar antikommunistik göreviň nyşanasında boldy, hemise «saraldyldy»!

Harby agdarlyşyklar we ş.m.-ler Türkiýede düýpli işçiler synpy tradisiýasyny döretmegiň öñünde hemise böwet bolup geldi.

Şeýlelikde:

Aýratynam, doýdum-dolmaz girdeji maksatly neoliberalizmiň durmuşyymza aralaşmagy bilen magdan känlerindäki görlüp-eşdilmedik artyşy işçiler we sindikatlar sessiz-üýnsüz synlap geldi, synlamagyny-da dowam etdirýär...

Entek gürrüñimiň yzy bar... Çuň gazmasak bolmaýar, ýogsa magdan känlerindäki ölümçilikler dowam eder durar.

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 19.10.2022 ý. Publisistika